

УДК 94 (477) «1900/1930»

В. К. Тукан

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Н.І. МАХНО В ЕМІГРАЦІЇ 1921 - 1934 рр.

У статті розглядається суспільно-політична діяльність видатного військового і політичного діяча України - Н.І. Махно в період його життя в еміграції 1921-1934.

Ключові слова: українська революція, еміграція, Махно, РПАУ (м).

В статье рассматривается общественно – политическая деятельность выдающегося военного и политического деятеля Украины – Н.И.Махно в период его жизни в эмиграции.

Ключевые слова: украинская революция, эмиграция, Махно, РПАУ (м).

The article deals with the socio - political activity is an outstanding military and political leader of Ukraine – N. Makhno during the period of his life in exile.

Key words: Ukrainian revolution, emigration, Makhno, RPAU (m).

Постановка⁶ проблеми. Діяльності видатного військового діяча Н. Махно після завершення української революції в роботах на цю тему як правило приділяється досить обмежена кількість місця. Справа в тому, що останні роки життя Нестора Махно пройшли в суперечливих спробах повернення на Батьківщину, особистих драм та гострої політичної боротьби з різними емігрантськими колами, які намагалися за будь яку ціну замовчати роль махновського руху в революції, або подати спотворену картину подій.

Крім того, розвідувальні служби цілого ряду країн намагалися привернути Махна на свій бік, для вирішення своїх же завдань. Коли спроби домовитись з колишнім командармом РПАУ не закінчились успіхом, його намагалися силоміць вислати з тих країн, в котрих він мешкав [8, с 63]

Сам характер діяльності Нестора Махно в еміграції, його спроби згуртування навколо себе різних політичних сил та лідерів української еміграції безперечно, заслуговують більш детального вивчення, як сукупна частина відродження забутих визначних сторінок військової та політичної історії України.

Аналіз актуальних досліджень: Грунтовною роботою, яка в деякій мірі розкривала суспільно-політичну діяльність Н.Махно в еміграції стала книга відомого сучасного українського історика В.А. Савченка. З досліджень, котрі з'явилися після 1991 варто виділити роботи В.Верстюка, В.Чопа, Т.Мармазової. та ін.

Мета статті. На основі аналізу нових фактів і опублікованого матеріалу розкрити соціально – політичну діяльність Н.І. Махно в період його перебування у вимушеній еміграції.

Виклад основного матеріалу. Після остаточного розгрому махновської армії військами РСЧА в серпні 1921 року, група з близько 100 командирів та бійців повстанського руху на чолі з Н. Махно опинилась на території Бесарабії, підконтрольній румунській адміністрації. Після останнього бою на території радянської України, в Румунії махновці були відправлені до табору для військовополонених в місті Бельці. Після нетривалого перебування там, зустрівшись з представником румунського генерального штабу генералом Поповичем Нестор Махно був перевезений в Бухарест.

Справа була в тому, що восені 1921 року різко загострилися відносини між радянською Росією та Румунією, відкрито говорили про можливість початку бойових дій, і Махно став потрібним румунам як людина, що в змозі роз-

горнути широкомасштабну партизанську боротьбу в тилу червоних військ [3, с. 106].

Приготування та взаємні провокації на радянсько-румунському кордоні продовжувались до квітня 1922 року, і Махно в цей час активно співпрацював з румунською розвідкою, відправляючи з її допомогою окремі групи своїх прибічників на південь України для підготовки широкомасштабного повстання.

Однак незабаром Махно почав діяти надто вже незалежно та самостійно. Він поширив інформацію, що на чолі багатотисячного загону переходить радянський кордон, а сам ... раптово зник. Ця інформація викликала паніку в Одесі, до кордону були негайно стягнуті війська, але махновського переходу не відбулось.

Така дезінформація була потрібна для того, щоб приховати від'їзд Нестора Івановича до Польщі. Там він сподівався підняти повстання в польській Галіції, та виступити одночасно проти поляків та червоних військ. Але все сталося з точністю до навпаки. 29 квітня 1922 року Махно та його спільники після переходу кордону були затримані польськими військовими, та направлені в табір для переміщених осіб, де вже знаходилися петлюрівці. Там батько виступив з заявою про те, що він просить у польської влади політичного притулку.

Умови утримання в таборі були дуже суворими – колючий дріт, знущання охоронців, важка праця. Махно намагався втекти з табору, але його затримали. Польська розвідка, яка уважно стежить за Махно, та контролює його спілкування, виходить на батька з пропозицією – політично об'єднатися з Петлюрою та урядом УНР в екзилі, визнати їх, та відкрити спільну боротьбу проти більшовиків. За це Махну пропонували організацію його втечі, гроші, та можливість відправки його до Радянського Союзу і підготовки повстання [11, с. 231].

Але Нестор Іванович показав себе в цій ситуації як послідовний політик. Він заявив польським військовим, що ніколи не визнає уряду УНР, Петлюру вважає зрадником справи революції, а з польською владою на даний момент співпрацювати не готовий. [2, с 85]

Тим часом, видачі Махна добивається радянська сторона. В травні 1922 року суд Верховного Ревтрибуналу УСРР звинуватив Махно у військових та карних злочинах і зажадав від Польщі його видачі. Але влада Польщі, незважаючи на відмову командарма РПАУ співпрацювати з нею, зайняла принципову позицію – червоним Махна не видавати.

Майже два роки положення Махно в Польщі було досить суперечливим. З одного боку,

польська розвідка розраховувала все ж умовити його на співпрацю, а з іншого – боячись, що отаман може організувати повстання невдоволених українців на теренах країни, його тримали спочатку в таборі, а потім в варшавській в'язниці. Там він дізнався про народження в жовтні 1922 року своєї дочки Олени. Але вперше побачив її тільки через півроку, після закінчення судового процесу, де йому інкримінувалася підготовка повстання та ... співпраця з радянськими органами держбезпеки. Всі ці звинувачення однак не підтвердилися, і в кінці 1923 року Махно звільнили з під варті. [4, с 129]

1924 рік Нестор Іванович з дружиною і донькою прожили в Данцигу (Гданьську) під негласним поліцейським наглядом. Тут Махно провів таємні переговори з широким колом людей, намагаючись згуртувати коло себе як анархістів, так і колишніх офіцерів УНР, частина з яких розчарувалася в Петлюрі, та саме в особі Махна бачила ту людину, яка в змозі ефективно боротися і з поляками, і з комуністами. У самого Нестора Івановича були також певні надії, що після смерті В.Леніна на Україні підніметься широке повстання, але це не справдилося. Ситуація в Польщі теж не сприяла повстанню, і Махно все частіше шукає шляхи виїзду з країни

Польська влада, якій вже добряче набрид невтомний бунтівник на початку 1925 року теж не перешкоджала від'їзду Махно до Парижу, де йому судилося провести останні дев'ять років свого буремного життя.

У Франції почався новий етап життя прославленого партизана. І треба відверто наголосити, що то був доволі печальний етап. Тут Махно потрапив у нові умови і треба відверто визнати – не пристосувався до них. Він бажав повернення додому, але обставини склалися так, що це було неможливо. Для прогонування сім'ї Нестору Івановичу довелося змінити декілька місць роботи – він працював журналістом, токарем на заводі «Рено», художником-оформлювачем, друкарським робітником. Але хвороби, спровоковані численними пораненнями, недостатнє володіння французькою мовою та конфлікти з співробітниками привели до того, що надовго він ніде не затримувався. Також багато душевних сил забирали в Махна конфлікти з дружиною, що стали траплятися по причині фінансових негараздів. [9, с 243]

З кінця 1920-х років Махно почав писати мемуари, де розповідав про діяльність РПАУ та революцію в Україні. Він також доволі часто зустрічався з анархістами Болгарії, Іспанії, Бельгії, які прибували до Парижу, ділився з ними своїми думками щодо майбутнього анархістського руху. Особливо приязні стосунки у

Махна склалися з іспанськими анархістами. Декілька разів він зустрічався з Андре Ніном – лідером анархістської партії ПОУМ. В цілому, ситуація в Іспанії напередодні громадянської війни 1936 – 1939 років дуже цікавила Нестора Махно.

А от з деякими своїми старими соратниками Махно в цей же час остаточно порвав зв'язки. Це перш за все, Всеволод Волін, Петро Аршинов, Леонід Зінковський. Причини були різні, частіше за все – співпраця старих анархістів з радянською розвідкою, але наслідки одні – колишнього вождя кинули напризволяще найвідданіші соратники.

В 1930 році стався останній сплеск активності махновців, які зберігли вірність своєму командирі – зважаючи на складну ситуацію в СРСР, масову колективізацію та невдоволення селян, румунський осередок махновців почав готувати загін для вторгнення на радянську територію та початок повстання. Махно повинен був сам командувати операцією, але незадовго до цього вкотре тяжко захворів, і операція не без втручання румунською контррозвідки була згорнута. [6, с 138]

Останні чотири роки життя Махно бідував, живучи на літературні гонорари та нерегулярні заробітки. Він тяжко хворів та продовжував писати мемуари, але з десяти запланованих томів видав лише два.

Видатний воєначальник і громадський діяч української революції Нестор Махно помер 25 липня 1934 року після тривалої хвороби, та був похований в Парижі на кладовищі Пер-Лашез.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Завершуючи, хотілось би наголосити на декількох важливих моментах. По перше, історія махновського руху після завершення його функціонування на території України викликає певний інтерес с точки зору вивчення політики та дипломатичних відносин країна центральної Європи та СРСР, в яких проблема махновців займала одне з ключових місць. По друге, в українській історичній літературі відчувається відсутність фундаментальних досліджень саме цієї політичної групи українських емігрантів. Тому діяльність Н.І. Махно та його прихильників в еміграції може бути використана в рамках підготовки університетського спецкурсу «Військове мистецтво України ХХ століття»

ЛІТЕРАТУРА

1. Голованов В. Нестор Махно / В.Голованов - М.: Молодая гвардия 2008
2. Канев С.Н. Октябрьская революция и крах анархизма. / С.Н. Канев

3. - М.: 1974
4. Махно Н. Воспоминания / Н. Махно – М.:ТЕРРА: 1996
5. Савченко В.А. Махно. Історичне досє / В.А. Савченко – Харків: 2005
6. Семанов С. Нестор Махно. Вожак анархистов. / С.Семанов – М.: Вече 2006
7. Семанов С.Н. Махно. Судьба атамана. / С.Н.Семанов - М.: 2004
8. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. / В.Солдатенко К.: 1999
9. Суханов Н.Н. Записки о революции. / Н.Н. Суханов. – М.: 1991
10. Церетели И.Г. Кризис власти. / И.Г. Церетели - М.: 1992
11. Шубин А.В. Анархистский социальный эксперимент. Украина и Испания. / А.В. Шубин - М.: 1998
12. Шубин А.В. Между красными и белыми. / А.В. Шубин - М.: 2005
13. Avrich, P., The Russian Anarchists. /P. Avrich - Princeton, 1967
14. Mallet M. Nestor Makhno in Russian Civil War. /M. Mallet - Oxford, 1982
15. Peters V/ Nestor Makhno: The life of an anarchist / V/ Peters – Winnipeg: Echo book. 1970.